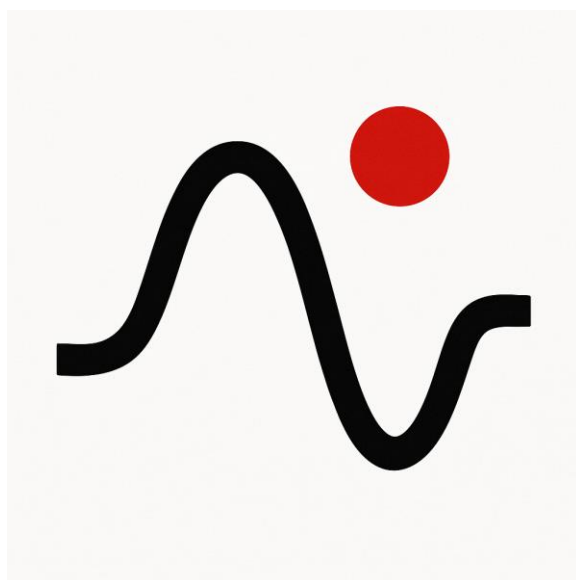

ETABLERING AV ET INSTITUSJONELT HJEM FOR JOIK

Kunnskapsgrunnlag for Sametinget

VÁRDU AS, april 2025

Innhold

1. Innledning	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Formålet med et institusjonelt hjem.....	3
1.3 Rapportens innhold.....	4
2. Joikens betydning for det samiske samfunnet	4
3. Joik – samisk kulturarv.....	8
3.1 Hva er immateriell kulturarv.....	8
3.2 Forvaltning av joik på samiske premisser	9
4. Aktører og samlinger	9
4.1 Aktører innen joikefeltet	9
4.2 Joikearkivene	12
5. Rettighetsbildet	14
5.1 Rettighetforhold knyttet til joik	14
5.2 Rettigheter knyttet til joikearkivene	15
5.3 Normer og behov for retningslinjer	16
6. Synlighet, kunnskapsutvikling og revitalisering.....	17
6.1 Synlighet og formidlingsarenaer.....	17
6.2 Utdanning og opplæring	18
6.3 Forskning og kunnskapsutvikling	19
6.4 Støtteordninger og virkemidler	19
7. Et institusjonelt hjem for joik	20
7.1 Formål og overordnede hensyn.....	21
7.2 Forslag til funksjoner og oppgaver	22
7.3 Alternative modeller og veivalg	25
7.4 Videre prosess	26

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Sametinget har siden 2017 arbeidet for etableringen av et institusjonelt hjem for vuelie/luohti/vuolle.

Som et ledd i dette arbeidet fikk Sametinget i 2018 utarbeidet en rapport av Noodt & Reiding med redegjørelser og anbefaling om hva et institusjonelt hjem eller senter for joik skal inneholde og hvilken organisasjonsform den bør ha. Rapporten ble utarbeidet gjennom et prosjekt med deltakere fra forskjellige joikeorganisasjoner og samiske musikkmiljø.

Siden rapporten ble utarbeidet i 2018, har det vært begrenset framdrift i arbeidet med å realisere anbefalingene. Til tross for at det i flere år har vært bred anerkjennelse for behovet, så er ikke det institusjonelle hjemmet blitt etablert og man har ikke foretatt de nødvendige avklaringer knyttet til det institusjonelle hjemmets mandat, organisasjonsform eller lokalisering. Flere forhold har sannsynligvis bidratt til dette. Det er fortsatt uavklarte spørsmål knyttet til hva et institusjonelt hjem for joik konkret skal være – og hvilket ansvar det skal ha i relasjon til andre eksisterende aktører.

Sametinget har i 2024 satt av midler i sitt budsjett for å jobbe fram et grunnlag for institusjonelt hjem for joik. Det skal nedsettes en arbeidsgruppe som skal foreslå tiltak for oppfølging av rapporten samt digitalisering og tilgjengeliggjøring av joikearkiv.

1.2 Formålet med et institusjonelt hjem

I samiske områder er luohti/leu'dd/livde/vuolle/vuelie, heretter omtalt som joik, tradisjonelle samiske måter å joike på. Den har tradisjonelt vært brukt til å formidle historier, identitet og relasjoner mellom mennesker, natur og åndelige verdener. Joik er en viktig del av den samiske immaterielle kulturarv.

Sametinget har over tid uttrykt et tydelig ønske om å styrke og videreføre joik som levende tradisjon. Allerede i Sametingsrådets tiltredelseserklæring for 2017 – 2021 «Muohŋačalmmit» ble det formulert en politisk ambisjon om å etablere et institusjonelt hjem for joik. Denne ambisjonen er også en del Sametingsrådets tiltredelseserklæring for 2021 – 2025 «Beaiveálggu»

Sametingsrådets redegjørelse om joik og samisk musikk (2019) utdyper denne målsettingen. I redegjørelsen trekkes det fram at joik er en grunnleggende del av den immaterielle kulturarven, og at det er behov for langsiktig innsats for dokumentasjon, opplæring, produksjon og formidling.

“Det er et behov for større bevissthet om og anerkjennelse av den tradisjonelle joikens verdi og betydning som en helt særegen musikkform fra de samiske områder. Videre er det avgjørende å få dokumentert og sikret videreføring av denne kulturarven, slik at den bevares som levende kulturarv for fremtidige generasjoner. Revitalisering/vitalisering av ulike joikedialekter vil kunne styrke identitet og tilhørighet, samt at man får dokumentert og synliggjort disse, slik at de ikke går tapt. Kulturbærere og deres organisasjoner og lokalsamfunn er sentrale i arbeidet med å verne og videreføre immateriell kulturarv. Den eldre generasjonen sitter på en uvurderlig kunnskap om tradisjonell joik. Det er derfor viktig å sikre videreføring av kunnskap om og i tradisjonell joik, og legge til rette for at ulike aktører og miljøer får muligheter til å arbeide for og med dette.”

Selv om Sametingsrådets redegjørelse om joik og samisk musikk (2019) gir et bilde av aktører, utfordringer og behov i feltet, er redegjørelsen ikke tydelig på hva mandat og funksjon for et framtidig institusjonelt hjem for joik. Redegjørelsen peker på behov for dokumentasjon, opplæring, tilgjengeliggjøring og produksjon, men uten å konkretisere hvilken institusjonell struktur som skal ivareta dette helhetlig.

Det fremstår heller ikke klart om oppgavene som beskrives er ment å løses gjennom et nytt virkemiddel – som et joikesenter – eller gjennom videre støtte og utvikling av eksisterende miljøer. Det er en uklarhet om retning og prioriteringer knyttet til etableringen av et institusjonelt hjem.

1.3 Rapportens innhold

Hovedmålet med denne rapporten er å oppdatere rapporten fra 2018, og utarbeidet et kunnskapsgrunnlag for den videre prosessen med å etablere en arbeidsgruppe, i tråd med Sametingets budsjettvedtak i 2024. Arbeidsgruppa skal bidra til å utvikle grunnlaget for en slik institusjon, herunder arbeid med digitalisering og tilgjengeliggjøring av joikearkiv.

Denne rapporten er utarbeidet av Várdu AS, og har hovedfokus på å:

- oppdatere og systematisere kunnskapsgrunnlaget fra 2018
- gi et faglig og strategisk grunnlag for det videre arbeidet med å etablere et institusjonelt hjem for joik
- oppdatere behovsvurderinger og gi anbefalinger tilpasset dagens mulighetsrom.

2. Joikens betydning for det samiske samfunnet

Joik er en av Europas eldste levende musikktradisjoner. Den skiller seg fra vestlig musikk gjennom sin særegne stemmebruk. Den fremføres med bruk av varierende tonehøyder og uten fast rytme eller ord. Tradisjonelt er den blitt framført uten å akkompagneres med

musikkinstrumenter. En joik om en person er ikke en beskrivelse av vedkommende gjennom tekst, men man uttrykker hvem personen er gjennom stemmebruken.

Joik finnes i flere dialekter og stilretninger som varierer geografisk mellom ulike samiske grupper. Disse stilene har særegne trekk knyttet til melodistruktur, fremføringsform og kulturell kontekst. Joik kan også inneholde ord og uttrykk som gir mer mening til det som joikes.

Joik som tradisjonell praksis

Joik var en sentral del av dagliglivet i Sápmi og hadde rituelle, fortellende og identitetsskapende funksjoner. I følge sannhets- og forsoningskommisjonen viser tidlig dokumentasjon fra 1800-tallet en levende joiketradisjon med person-, dyr- og stedsjoiker i hele Sápmi.

Både historisk og i dag brukes den også ofte i seremonielle sammenhenger. Under bryllup kan brudeparet bli joiket for å hedres, og i begravelser hender det at familie eller venner joiker en personjoik for å minnes den avdøde. I noen konfirmasjoner brukes joik for å markere overgangen til voksenlivet. I dag er joik også en naturlig del av offisielle samiske markeringer, som åpningen av Sametinget eller store kulturelle begivenheter.

Gjennom tidene har joik også vært brukt som et redskap for motstand og protest. Protestjoik har eksistert i ulike former, men har blitt stadig mer synlig i samiske kampsaker. En av de mest kjente gamle episke joikene "*Suola ja noaidi*" er en motstandsjoik som stammer fra misjonærtiden. I joiken ber sjamanen tyven å dra tilbake til der de kommer fra.

Spesielt de siste årene har joik fått en enda mer sentral rolle i miljø- og urfolksaktivisme. Det nyligste eksempelet er fra Fosen-aksjonene i 2023. Under aksjonene ble den tradisjonelle joiken til ulven ble omgjort for å passe olje- og energiminister Terje Aasland, som en måte å kritisere regjeringens håndtering av saken. Det ble også laget en egen joik for Fosen-aksjonistene, som ble joiket mens aksjonister ble båret bort fra departementets inngang. Dette er en parallell til Alta-aksjonen på slutten av 1970-tallet hvor også joiken ble et viktig virkemiddel for aksjonistene.

Marginalisering og fornorsking

Under fornorskingspolitikken i Norge og tilsvarende assimileringspolitikk i andre nordiske land ble joik aktivt motarbeidet, blant annet gjennom kirkens negative holdninger og forbud mot joik i skoler.

Sannhets- og forsoningskommisjonen viser videre til at allerede på 1700-tallet ble joiken ansett som hedensk. Kirkens forkynnelse, der salmesangen ble en sentral del, forsterket den negative oppfatningen av joiken. Dette førte til at tradisjonen gradvis ble marginalisert.

Joiken ble fortrent, forbudt i enkelte offentlige sammenhenger og ofte holdt skjult. I mange kystsamiske områder forsvant den helt.¹

Undertrykkelsen av joik førte til en betydelig nedgang i utbredelsen, særlig i offentlig sammenheng. Likevel har tradisjonen blitt videreført i samiske lokalsamfunn og familier, der den fortsatt har blitt bevart som en levende praksis.

Joik har tradisjonelt blitt lært gjennom muntlig overføring i sosiale sammenhenger innad i familien, gjennom arbeid og gjerne i samspill med eldre slektninger. Dette har vært den naturlige læringsformen i samiske samfunn gjennom generasjoner.

Da de formelle utdanningsinstitusjonene ble etablert i Sápmi, fikk joiken imidlertid aldri en naturlig plass der. Tvert imot ble undervisning om og i joik i lang tid motarbeidet, både gjennom fornorskingspolitikken og kirkens innflytelse. Dermed oppsto det et skille mellom det som kunne læres og verdsettes i skolen, og den kunnskapen og praksisen som levde videre i lokalsamfunnene. Dette har bidratt til å svekke overføringen, særlig i områder der joiken allerede sto svakt.

I enkelte deler av det samiske samfunnet finnes det fortsatt forestillinger om at joik er synd, særlig i miljøer preget av sterke kristne tradisjoner. Dette er synspunkter som er kommet til uttrykk i offentlige debatter om joik i kirken. Spesielt blant eldre generasjoner er det fortsatt de som mener at joik er uforenlig med kristen tro. Slike holdninger kan ha en normdannende effekt i lokalmiljøene og bidra til at joik unngås i visse sammenhenger, også av yngre.

Selv om mange barn og unge i dag har en positiv holdning til joik, finnes det fortsatt usikkerhet og ambivalens. I noen familier og miljøer er joik fortsatt fraværende, og det kan mangle både trygghet og kunnskap til å ta tradisjonen i bruk. Slik kan historiske tabuer og religiøse forestillinger fortsatt sette spor, og være med på å opprettholde lav status for joik i enkelte miljøer – til tross for økt aksept og synlighet i det samiske samfunnet for øvrig.

Revitalisering og ny synlighet

Fra midten av 1900-tallet og fremover har joik gjennomgått en gradvis revitalisering, særlig i tilknytning til den samiske kulturbevegelsen. Ifølge Sannhets- og forsoningskommisjonen ble samisk musikk synliggjort og fremført på offentlige arenaer fra slutten av 1960-tallet, og joik ble brukt som en samlende kraft i møte med sterkt assimilasjonspress.

Kommisjonen peker på at joik frem til 1970-tallet i hovedsak ble praktisert i lukkede, sosiale sammenhenger, og fungerte som kulturell dokumentasjon snarere enn offentlig kunstuttrykk. Etter de første samiske musikkutgivelsen på slutten av 60-tallet, ble det lettere å formidle joiketradisjonen, og det oppsto et nytt rom for utøvelse og formidling.

¹ [Sannhets og forsoningskommisjonens rapport](#)

Artister som Nils-Aslak Valkeapää og Deatnogátte Nuorat begynte å bringe joiken inn i moderne musikalske uttrykk, som bidro til økt anerkjennelse av joik som en levende kunstform. Da samisk kultur og musikk fikk større plass i offentligheten ble også joik gradvis mer akseptert i det offentlige rom.

Selv om joiken gradvis ble mer synlig i offentligheten, gikk det likevel lang tid før den ble integrert i det formelle utdanningssystemet. Først i 1987 ble joik tatt inn som eget undervisningsemne i nasjonale læreplaner. På 1990-tallet etablerte Sámi allaskuvla / Samisk høgskole et studietilbud i joik og samisk fortellertradisjon, og i 2009 ble studiet *Med joik som utgangspunkt* etablert ved Nord universitet. Disse utdanningstilbudene har vært viktige for å styrke den faglige og kunstneriske utforskningen av joik, og for å bidra til rekruttering av nye utøvere og formidlere.

I dag er joik en naturlig del av samisk kultur og brukes i både tradisjonelle og moderne sammenhenger. Mange samiske artister blander joik med andre sjangre som pop, rock og elektronisk musikk, noe som har gjort at joiken når ut til et bredere publikum enn før. Samtidig lever den tradisjonelle joiken videre i familier, i undervisning og på festivaler, hvor den fortsatt har en sterk identitetsskapende funksjon.

Joikebruken og status er varierende fra område til område. Joikebruken står i dag sterkest i Indre Finnmark. Der oppleves det at interessen for joik blant barn og unge er økende, men det er likevel få unge som joiker i forhold til joikere i den eldre generasjonen. I Sør-samiske og lulesamiske områder er det i dag lite joikemiljø og få utøvende tradisjonelle joikere. I sin masteroppgave *En takkejoik til Gud (2017²)* viser Mikkel Eskil Mikkelsen til at det i Tysfjordområdet er et bredt spekter av forståelse av en joikekultur i området, der enkelte avviser joiketradisjonene, andre knytter det til synd mens noen informanter viser til at det ble joiket i skjul.

I tillegg til ulik utbredelse og utøvelse, varierer også graden av dokumentasjon mellom områdene. Mange steder i Sápmi finnes det dokumentert joikemateriale i ulike arkiver, men materialet er ofte lite kjent i lokalsamfunnene der joikene har sitt opphav. Eksempelvis så har Mikkel Eskil Mikkelsen kartlagt om lag 17 tradisjonelle joiker fra Tysfjord og Hamarøy, som er bevart i ulike arkiver og samlinger. Ved å gjøre slik lokal joik tilgjengelig for nye generasjoner, kan man legge grunnlaget for å styrke muligheten for at joiketradisjonen i f.eks. Tysfjord revitaliseres og videreføres i lokal stil og språkdrakt.

Joik er i dag er både en levende og sårbar tradisjon. Uten en tydelig institusjonell forankring så er det i stor grad enkeltpersoner og lokale miljøer som bærer ansvaret for å videreføre og bevare joiken.

² [Microsoft Word - Masteroppg_EntakkejoiktilGud_Mikkel Eskil Mikkelsen.docx](#)

3. Joik – samisk kulturarv

Joik er en av Europas eldste levende musikktradisjoner og et uttrykk for samisk tilhørighet, språk, kunnskap og historie. Som det forrige kapittelet har vist, har joiken overlevd marginalisering og forbud, og er i dag både en tradisjonell uttrykksform og del av en samtidskultur.

3.1 Hva er immateriell kulturarv

Tilgang til kulturarv er anerkjent som en menneskerett, og både materiell og immateriell kulturarv utgjør viktige deler av menneskers kollektive minne og identitet. For mange urfolk og minoriteter, inkludert samene, er kulturarv ikke bare noe som skal bevares, men noe som leves og videreføres.

Joik er et slikt uttrykk – en bærer av språk, historie, verdensforståelse og tilhørighet, og samtidig en levende kunstform i stadig utvikling.

Immateriell kulturarv refererer til levende tradisjoner og kunnskap som overføres mellom mennesker og praktiseres i dag. Dette inkluderer blant annet håndverk, musikk, dans, mattradisjoner, ritualer og muntlige fortellinger. Ifølge UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven fra 2003, definere immateriell kulturarv som:

*«praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv.»
(Fra konvensjonens artikkel 2.1)¹*

Konvensjonen har som mål å øke bevissthet om og respekt for levende kulturarv, slik at kunnskap og tradisjoner om håndverk, utøvende kunst, natur, språk og mat videreføres til kommende generasjoner. Norge sluttet seg til konvensjonen i 2007.

Sametinget har i plenumsvedtak 17. juni 2021 bestemt samisk kulturarv er samisk eiendom. Sametinget viser til at som samisk immateriell kulturarv regnes blant annet estetiske elementer, musikk, språk, fortellinger, historie og kulturelle fremføringer generelt. Sametinget viser til at slik kulturarv skal forvaltes på samiske premisser, og at urfolkets rett til fritt og informert samtykke må ligge til grunn for all bruk og formidling. Dette innebærer at utenforstående aktører må respektere samenes kollektive rettigheter og kulturelle selvbestemmelse.

I rapporten *Immateriell kulturarv i Sápmi (2021)* vises det til at utover den kulturelle betydningen, har samenes kollektive kulturelle ressurser også en enorm økonomisk verdi. Prosjektet har identifisert at det i tillegg til det grunnleggende behovet for vern og

forvaltning, også er et behov for å sikre at kommersiell utnyttelse av kulturelle ressurser som er viktig for samene, skal gjøres på en måte som er sensitiv i et samisk perspektiv.

En sentral visjon for Sametinget er at den immaterielle kulturarven skal fortsette å være levende kulturarv i dag og for framtida. Dette fordrer at den immaterielle kulturarven utøves og videreføres til nye generasjoner.

3.2 Forvaltning av joik på samiske premisser

Sametinget og samiske museer lenge krevd tilbakeføring av samiske trommer og andre samiske objekter. Dette er ikke bare en symbolsk handling, men en viktig del av å gjenvinne kulturell selvråderett og styrke samisk identitet. Repatriering er en viktig prosess for å gjenopprette eierskap og kontroll over gjenstander, dokumenter og immateriell kultur som ble tatt fra samiske samfunn gjennom koloniale og vitenskapelige prosesser. I disse prosessen tar det samiske samfunn tilbake kontrollen over egen kulturarv. Dette handler om mer enn fortiden, og er et viktig steg i arbeidet med at samiske kultur og historie blir forvaltet av samene selv, på egne premisser.

Dette kan sees på som et ledd i delokaliseringsprosesser, der urfolk gjenvinner kontroll over egen kultur, tradisjoner, språk og kunnskapssystemer. Det innebærer å utfordre og endre strukturer som har vært styrt majoritetssamfunnets perspektiver.

Joiken har både blitt undertrykt og blitt samlet inn av aktører utenfor det samiske samfunnet. Det samiske samfunnet har ikke hatt kontroll over hvordan joiken skal forvaltes. Etableringen av et institusjonelt hjem for joik kan bli et viktig virkemiddel for å beskytte og bevare joik som en del av den samiske immaterielle kulturarven.

Vern av joik handler ikke bare om å bevare arkivmaterialet, men også om å sikre samisk eierskap og at joik forvaltes, formidles og utvikles på det samiske samfunnets premisser. En viktig del av dette er hvordan majoritetssamfunnets institusjoner kan dekolonisere sine samlinger.

4. Aktører og samlinger

Etableringen av et institusjonelt hjem for joik må bygge på en oppdatert forståelse av hvem som arbeider med joik i dag, og hvordan joik dokumenteres, forvaltes, formidles, utøves og videreføres. Dette kapittelet gir en oversikt over sentrale aktører, miljøer og institusjoner.

4.1 Aktører innen joikefeltet

Det finnes i dag en rekke aktører som på ulikt vis bidrar til å bevare, formidle og videreutvikle joik. Dette inkluderer både utdannings- og kulturinstitusjoner, organisasjoner, festivaler og enkeltpersoner. I dette underkapitlet gis en kort oversikt over noen av de mest

sentrale aktørene og hva slags arbeid de gjør på joikefeltet. Formålet er å gi et bilde av bredden i dagens innsats, som et grunnlag for å vurdere hvilke funksjoner et institusjonelt hjem for joik bør utfylle eller støtte.

Offentlige og institusjonelle aktører

Ulike offentlige og akademiske institusjoner har gjennom arkiv, utdanning, forskning og kulturformidling vært viktige forvaltere og formidlere av samisk språk, kunnskap og kultur. Flere av disse har aktiviteter knyttet til joik, og kan spille en rolle i framtidig samordning og utvikling av feltet.

Dette gjelder blant annet utdanningsinstitusjoner som Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet og Nord universitet, som alle har fagmiljøer med kompetanse i samisk språk og kultur.

Det omfatter også institusjoner med ansvar for arkiv og dokumentasjon, som Samisk arkiv og Nasjonalbiblioteket. Videre er det institusjoner for kulturforvaltning, formidling og profesjonell musikkvirksomhet, som Troms fylkeskommune/ Landsdelsmusikerordningen og Music Norway.

Flere av disse har i dag roller innenfor utdanning, dokumentasjon, støtteordninger eller formidling av joik, og kan inngå som samarbeidspartnere i en framtidig infrastruktur for joik.

Festivaler

Festivaler og musikkarrangementer har i dag en sentral rolle i synliggjøringen, videreføringen og utviklingen av joik som levende kulturuttrykk. Gjennom konserter, konkurranser, workshops og møteplasser bidrar disse arenaene til å løfte fram både tradisjonell og ny joik, og gir utøvere – både unge og etablerte – mulighet til å formidle og utvikle joiken i samspill med publikum og hverandre.

Flere festivaler i Sápmi har etablert seg som viktige arenaer for joik. Noen festivaler har joik som en integrert del av programmet, mens andre har egne scener og konkurranser dedikert til joik som uttrykksform.

Blant de mest sentrale arrangementene er Samisk musikkfestival i Kautokeino, med den årlige konkurransen Sámi Grand Prix, og den internasjonale urfolksfestivalen Riddu Riddu i Gáivuotna / Kåfjord.

Frivillige og ideelle aktører

De frivillige og ideelle aktørene på joikefeltet spiller en avgjørende rolle i bevaringen og videreføringen av tradisjonell joik. Dette er organisasjoner og miljøer som i stor grad springer ut fra lokalsamfunnene og joikemiljøene selv, og som representerer mange av de viktigste tradisjons- og kunnskapsbærerne i dag.

Frivillige og ideelle aktører er ikke bare viktige i kraft av sin aktivitet, men også som samarbeidspartnere for offentlige institusjoner, forskningsmiljøer og kulturaktører. Det vil være viktig for alle som ønsker å arbeide med joik å sikre forankring blant disse miljøene som har en dyp kjennskap til joiken og dens tradisjoner.

- Juoigiid searvi

Juoigiid Searvi ble stiftet i 1998 og er en fagorganisasjon for tradisjonelle joikere. Foreningens formål er å *bevare og styrke tradisjonell joik, sikre rettigheter og økonomiske rammer for joikere, samt legge til rette for utgivelse, opplæring og samarbeid på tvers av fagmiljøer og kunstfelt Som medlemsorganisasjon i Sámi Dáiddárráđđi (Samisk kunstenråd) inngår Juoigiid Searvi i det samiske kunstfeltets felles struktur. Foreningen retter seg spesielt mot tradisjonelle joikere, og medlemskap forutsetter både kunnskap om joiketradisjon og ferdighet i en samisk joikedialekt. Medlemskap gis ikke automatisk. Potensielle medlemmer må søke om opptak, og søknaden vurderes av styret, eventuelt i samråd med regionale utvalg. Søkeren må også dokumentere egen joikepraksis.

Foreningen arrangerer kurs, samlinger og konserter, og fungerer som møteplass og nettverk for utøvere på tvers av regioner. I tillegg har den tatt initiativ til diskusjoner om rettighetsforvaltning, eierskap og etikk i joikefeltet.

- Juoigalasat

Juoigalasat er en forening som arbeider for å fremme joik, og har blitt en viktig aktør i formidlingen av joik i nye og kreative former. Foreningen står bak de populære joikekonkurransene Juoiganjietna, som minner om "The Voice", og Luohtehápma, inspirert av "Maskorama". Disse arrangementene har tiltrukket seg bred deltakelse, utenfor de "vanlige" joikerene, og publikum. I tillegg har Juoigalasat gitt ut to joikealbum med bidrag fra foreningens medlemmer.

- Luovvi – luohteguovddáš

Luovvi – luohteguovddáš er et nyetablert joiksenter lokalisert i Kautokeino, som har som mål å fungere som et institusjonelt hjem for samisk joik.

Senteret har som ambisjon å samle inn, dokumentere og formidle samisk joiketradisjon, og på den måten bidra til å reparere de konsekvensene som joik har gjennomgått i fornorskningspolitikken. Luovvi skal også fungere som en ressurs- og kompetanseplattform for joikens dokumentasjon, opplæring og formidling, og har potensial til å styrke samarbeidet med andre samiske institusjoner som Beaivváš Sámi Nášunálteahter.

Senteret er fortsatt i en oppstartsfase og behøver oppstartsmidler for å komme i gang med arbeidet.

Joikere og artister

Enkeltutøvere spiller en sentral rolle i å holde joiktradisjonen levende og i utvikling. Mange kombinerer tradisjonell joik med moderne uttrykksformer og bidrar til å synliggjøre joik i nye sammenhenger, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Flere joikere er også formidlere og tradisjonsbærere i sine lokalsamfunn.

Det finnes ingen komplett offentlig oversikt over alle joik-utgivelser. Forsker Ola Graff har i 2017 kartlagt utgivelser av samiske fonogrammer i ulike land, inkludert en oversikt over joikearkiver og samlinger og hvor mye av dette materialet som er offentliggjort. Med fonogram menes musikk utgitt på et fysisk medium, kassetter, vinylplater (LP, EP, singel) og CD-er.³ Det er så vidt vi kjenner til ikke oversikt over digitale utgivelser.

Mangelen på oversikt over nyere digitale utgivelser og samtidsjoik gjør det vanskelig å følge utviklingen i joikefeltet og sikre at nye uttrykksformer blir dokumentert. I dag publiseres mye joik via digitale plattformer og sosiale medier, uten at det nødvendigvis fanges opp av arkiver eller forskningsmiljøer. For å kunne forstå og støtte joikens utvikling som levende kunstform, er det behov for en mer helhetlig innsats for systematisering og dokumentasjon av samtidsjoik – både i lyd, tekst, kontekst og formidling.

4.2 Joikearkivene

Dokumentasjon spiller en nøkkelrolle i arbeidet med å bevare, forstå og videreføre joik som tradisjon og uttrykksform. Joik er en muntlig tradisjon og lydopptak er den viktigste måten å dokumentere joik.

Gjennom årene har flere institusjoner, forskere og enkeltpersoner arbeidet med å samle inn joik. Dette arbeidet har i mange tilfeller vært verdifullt, men også problematisk: mye materiale er fortsatt vanskelig tilgjengelig, særlig for de samiske lokalsamfunnene der joikene har sin opprinnelse. Det er både praktiske, juridiske og etiske problemstillinger knyttet til joikearkivene. Dette gjelder særlig eldre opptak, der det kan være uklart hvem som joiker, om de samtykket til opptaket og under hvilke omstendigheter, og hvordan materialet kan brukes i dag. En annen utfordring er at innsamling og systematisering av joikemateriale i flere tilfeller er gjort uten nødvendig kunnskap om samisk språk og kultur, noe som har resultert i feilaktige metadata og beskrivelser.

Blant de viktigste arkivene som dokumenterer joik, er:

Joikearkivet ved UiT Norges arktiske universitet

³ [2_statistikk_samisk_ok.pdf](#)

Dette er den mest omfattende samlingen av joik i Norge og kalles ofte for bare joikearkivet / luohtearkiiva. Arkivet inneholder over 8000 unike joikeopptak, samlet inn fra ulike deler av Sápmi over flere tiår. Materialet inkluderer både eldre og nyere joiker, og gir innsikt i hvordan joik har utviklet seg over tid. Arkivet fungerer som en forskningsressurs og et viktig referansepunkt for joikere, musikere og akademikere som studerer samisk kultur og musikktradisjon.

UiT Norges arktiske universitet har gjennom Digijoik prosjektet⁴ 2021 – 2024 utarbeidet en metode for tilgjengeliggjøring av arkivopptakene. Universitetsmuseet har tidligere fått kritikk for å ikke offentliggjøre samlingen slik at samer ikke har fått tilgang til sin egen kulturarv. Et resultat av dette arbeidet er at en del av arkivet nå er tilgjengelige på strømmetjenester som Spotify.

Den eldre delen av joikearkivet er nå en del av Norges dokumentarv, en nasjonal liste over dokumenter, arkiver og samlinger med stor historisk, kulturell og samfunnsmessig betydning. Norges dokumentarv er den norske delen av Verdens dokumentarv, som er et UNESCO program som har til mål å synliggjøre og verne kulturarv.

Inkluderingen av Joikearkivet i Norges dokumentarv betyr en anerkjennelse av dets unike verdi. Denne anerkjennelsen kan bidra til økt oppmerksomhet om joikens rolle i samisk historie, kultur og samtid.

NRKs Joikearkiv

NRK har spilt en sentral rolle i dokumentasjonen av samisk kultur gjennom sine radio- og TV-sendinger. NRKs Joikearkiv inneholder en rekke historiske opptak av kjente joikere, samt nyere innspillinger som viser hvordan joik praktiseres i dag. Disse opptakene gir et innblikk i joikens mange bruksområder, fra hverdagslige sammenhenger til offentlige opptredener.

Nasjonalbiblioteket

Norsk folkemusikk samling har siden 2014 være en del av musikkseksjonen i Nasjonalbiblioteket. Folkemusikksamlingen inneholder også joik, og en del av arkivmaterialet er tilgjengeliggjort. Dette materialet er i liten grad systematisert.

Samisk arkiv – en del av Arkivverket i Norge

Samisk arkiv er en institusjon som arbeider for å bevare og tilgjengeliggjøre samiske kulturuttrykk, inkludert joik. Arkivet oppbevarer både muntlige og skriftlige kilder relatert til joik, samisk fortellertradisjon og musikk. Dette inkluderer transkriberte joiketekster, historiske nedtegnelser og materiale fra samiske kunstnere og kulturarbeidere.

⁴ [Fra joikearkiv til Luohtearkiiva - Tidsskriftet Museum](#)

Privatarkiver og lokale samlinger

I tillegg til de store institusjonelle arkivene finnes det mange private samlinger av joik. Familier og lokalsamfunn har ofte egne opptak og nedtegnelser, enten i form av gamle kassettopptak, notater eller personlige joikefortellinger. Disse samlingene kan inneholde sjeldne joiker som ikke er bevart i de offentlige arkivene.

5. Rettighetsbildet

Joikens rettighetsbilde er sammensatt og utfordrende. Som både kunstnerisk uttrykk og personlig identitetsmarkør reiser joik spørsmål som berører både opphavsrett, nærstående rettigheter, samtykke og kulturelle normer. Joik som en del av den samiske immaterielle kulturarven berøres og av urfolksrettigheter og internasjonale prinsipper for vern og selvbestemmelse.

5.1 Rettighetforhold knyttet til joik

Noodt og Reidings rapport fra 2018 viser til at det tradisjonelt er en samisk skikk og forståelse av personjoiken at den som joikes eller får en joik også er den som eier joiken, uavhengig av om det er eier selv eller andre som har komponert joiken, men at denne forståelsen i nyere tid er blitt utfordret etter at joiken er blitt kommersialisert i form av utgivelser. Rapporten slår fast at det samiske perspektivet på eierskap joik skiller seg fra det som følger av norsk lovgivning.

I utgangspunktet gjelder Lov om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverksloven) for joik. Med dette er den som har skapt joiken som har opphavsretten.

En joik regnes som personlig og relasjonell eiendom, både for joikeren og for personen den gjelder. Det betyr at joiken i den samiske oppfatningen ikke uten videre kan fremføres av andre eller deles offentlig, for eksempel på internett, uten samtykke fra både joikeren og den som joiken handler om.

TONO, Norges forvaltningsorganisasjon for opphavsrett til musikkverk, har etablert særregler for registrering av personlige joiker, som avviker fra standard opphavsrettslige prinsipper. I samisk tradisjon tilhører en personjoik den joikede, ikke komponisten. Dette reflekterer joikens rolle som et musikalsk navn og en del av individets identitet.

For at en personlig joik skal kunne registreres med den joikede som rettighetshaver hos TONO, må følgende kriterier være oppfylt:

- Komponisten må bekrefte at joiken eies av den joikede.
- Den joikede må være, eller bli, medlem av TONO.

- Joiken må være offentlig fremført og kunne generere vederlag, for eksempel gjennom konsert, radio eller strømmetjenester.

5.2 Rettigheter knyttet til joikearkivene

I forbindelse med Digijoik-prosjektet ble det i 2022 gjennomført et pilotprosjekt av DAT med formål om å utvikle metode for digital utgivelse av eldre joikeopptak fra Joikesamlingen ved Tromsø Museum.⁵

Prosjektet tok utgangspunkt i 71 joiker framført av Bikko Nillá (Nils N. Biti) i 1952, og ble gjennomført med involvering fra joikemiljøet, blant annet gjennom en referansegruppe bestående av joikere, artister og joikeforeningen Juoigiid Searvi. Materialet ble bearbeidet og strukturert for publisering som digitalt album. Utgivelsen er i dag tilgjengelig på strømmetjenester som Spotify.

Pilotprosjektet fungerte som en testarena for å avklare rettigheter, vurdere etiske spørsmål og utvikle metode for teknisk og kulturfaglig tilrettelegging. Det ble arrangert fagseminar om offentliggjøring av samisk joik. Sjeldne arkivopptak kan ha sensitivt innhold, og spørsmål om samtykke, rettigheter og kulturvern ble derfor adressert tidlig i prosessen.

Selve utgivelsesarbeidet innebar å identifisere og velge ut egnede joikespor, forbedre lyd kvaliteten der det var nødvendig, samt strukturere opptakene som et album. Man utarbeidet en enhetlig mal for albumtittel og presentasjon.

Pilotprosjektet viser betydningen av samisk språk- og kulturkompetanse og kompetanse om joiketradisjonene for å kunne tolke og kontekstualisere materialet. Det viser også hvor avgjørende det er med tilpasset og kulturforankret bruk av metadata for å sikre riktig forståelse, søkbarhet og respektfull behandling av innholdet.

Rettigheter knyttet til joikesamlingene

I pilotprosjektet ble rettighetsforholdene vurdert. DAT viser til at med joikesamlingen kan det samiske samfunnets interesser måtte vektes i vurderingen. På bakgrunn av den historiske marginaliseringen av joik, kan det argumenteres for at samfunnet har en legitim interesse i å sikre at joikematerialet blir gjort tilgjengelig. Dette må likevel balanseres med hensynet til personvern, etisk forsvarlighet og eventuelle gjenlevende rettighetshavere.

Åndsverkloven gir rom for avveining mellom rettighetshavernes interesser og allmennhetens behov for tilgang. Formålsparagrafen viser til at loven også skal legge til rette for rimelig bruk av åndsverk av hensyn til ytringsfrihet, informasjon og kulturell tilgang.

⁵ Rapport fra pilotprosjekt ved DAT 08.11.22: *Luohtevuorkkás Bikko Nillá / Nils N. Biti 1952*

Professor Mattias Åhren har i en juridisk vurdering i forbindelse med prosjektet pekt på at offentliggjøring av joikemateriale forutsetter samtykke fra:

1. joikens komponist
2. utøveren
3. eventuelle etterlatte etter disse
4. den arkiverende institusjonen

I vurderingene som ble gjort i pilotprosjektet er det pekt på to aspekter som er relevante for joikearkivene: opphavsrett krever at komponisten kan identifiseres og at vernetidsbestemmelser for når opphavsretten er falt i det fri. Opphavsretten varer i opphaverens levetid og i 70 år etter opphaverens dødsår. Den gir opphaveren enerett til å råde over åndsverket, blant annet ved å fremstille varige eller midlertidige eksemplarer, uavhengig av form og metode, samt å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.

I de fleste joikene som er samlet inn i tidligere tider er det ukjent opphaver. Dersom opphaver ikke kan identifiseres, og det har gått mer enn 70 år siden joiken ble til, kan materialet anses som "falt i det fri".

Pilotprosjektet viser videre til nærstående rettigheter beskytter utøvende kunstnere og produsenter. Den utøvende kunstneren har enerett til sin fremføring, og produsenten har rettigheter knyttet til selve opptaket. Retten omfatter både eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring.

Vernetiden for nærstående rettigheter er normalt 50 år etter fremføringen eller innspillingen. Dersom opptaket offentliggjøres eller utgis innen denne perioden, utvides vernet til 70 år etter utgivelsen eller offentliggjøringen. Dersom dette ikke skjer, faller opptaket i det fri. For Joikesamlingen gjelder dette flere eldre opptak (før 1973) som ikke er offentliggjort innen 2002.

5.3 Normer og behov for retningslinjer

Med økt synlighet og spredning av joik, både i media og i nye musikalske uttrykksformer, er det behov for tydeligere forståelse og bevissthet om hva joik er – og hva det ikke er. Det er en bekymring for at joik i dag blir brukt, tolket og formidlet uten tilstrekkelig kunnskap om de tradisjonelle rammene og verdiene som ligger til grunn.

Det er også uklare rammer for hvordan joik kan deles, gjenbrukes og videreformidles. Spørsmål knyttet til rettigheter, særlig ved utgivelser, digital distribusjon og undervisning, reiser behov for både juridiske og etiske avklaringer. Det har i enkelte tilfeller oppstått diskusjoner om plagiering, særlig i kjølvannet av konkurranser som Sámi Grand Prix og utgivelser.

Et institusjonelt hjem for joik kan spille en sentral rolle i å utvikle og forvalte retningslinjer for bruk og formidling av joik. Det kan bidra til faglig refleksjon, formidling av normer og prinsipper, og utvikling av veiledende materiale som kan støtte både utøvere og institusjoner i arbeidet med joik.

6. Synlighet, kunnskapsutvikling og revitalisering

Joikens framtid avhenger av hvordan kunnskap overføres, hvordan den synliggjøres og hvilke muligheter utøvere og miljøer har for å utvikle og formidle joik i ulike sammenhenger. Dette kapittelet ser nærmere på hvordan joik i dag blir synliggjort, lært og videreført, og hvordan rekruttering, utdanning, forskning og virkemiddelapparat påvirker feltets utvikling.

6.1 Synlighet og formidlingsarenaer

Synliggjøring av joik skjer i dag gjennom en rekke tiltak og arenaer. Disse har en viktig funksjon i å motivere nye generasjoner til å lære og bruke joik, samtidig som de bidrar til å styrke joikens plass i offentligheten.

Sámi Grand Prix

Sámi Grand Prix (SGP), som arrangeres årlig i Kautokeino, har over flere tiår utviklet seg til å bli en av de viktigste arenaene for tradisjonell joik. Konkurransen tiltrekker seg deltakere fra hele Sápmi og gir unge og etablerte utøvere en scene for å fremføre sine joiker. De senere årene har det vært et samarbeid med NRK om produksjonen, og konkurransen sendes nå direkte på NRK1, samt på SVT2 i Sverige og Yle TV2 i Finland. Denne brede distribusjonen har betydelig økt joikens synlighet og tilgjengelighet, både i Sápmi og Norden for øvrig.

Festivaler, institusjoner og musikkprosjekter

Festivaler som blant annet Sámi musihkkafestivála, Riddu Riđđu, Márkomeannu og andre samiske kulturarrangementer har i økende grad viet plass til joik. Dette gjelder både konserter, workshops og egne programmer for barn og unge. Festivalene er viktige møteplasser og formidlingsarenaer, og flere har egne tiltak rettet mot rekruttering og opplæring.

I tillegg til festivalene finnes det også profesjonelle miljøer som gir støtte til joikere gjennom institusjonelle rammer. Musikk institusjoner og prosjekter som Sámi Musihkkaakademijja og Landsdelsmusikerordningen i Nord-Norge har også bidratt til å gi joikere og samiske musikere profesjonell støtte og utviklingsmuligheter.

Synlighet i media og sosiale medier.

Joik formidles gjennom NRK Sápmi og nærradioer, og flere joiker er i dag tilgjengelige på strømmetjenester som Spotify. I sosiale medier har det også vokst fram nye uttrykksformer og delingsplattformer for joik, særlig blant unge. Joik har fått oppmerksomhet i større

musikkprogrammer og konkurranser på TV som “Muitte mu” og “Stjernekamp”, og dette har bidratt til å normalisere og synliggjøre joik i en bredere offentlighet.

NRK Sápmi har en daglig joikestund på radio, “Luohteboddu”, som varer i én time. I tillegg sender de en kortere joiksekvens på omtrent 15 minutter, “Luohtebottoš”, som er en fast del av deres daglige ettermiddagsprogram. NRK Sápmi står også bak podkasten “Luodis luohái”, hvor ulike gjester deler erfaringer og kunnskap om joik. Podkasten utforsker joikens rolle i både tradisjonelle og moderne sammenhenger, og bidrar til å dokumentere og formidle joikens mangfold.

Slike eksponeringer kan spille en viktig rolle for rekruttering, særlig når unge ser joikere som forbilder og kulturformidlere. Disse arenaene og prosjektene representerer viktige tiltak for å sikre at joiken ikke bare bevares, men også utvikles og videreføres i en moderne kontekst.

Samtidig peker erfaringer fra feltet på behovet for mer langsiktige og koordinerte strukturer for opplæring, støtte og formidling. Et institusjonelt hjem for joik kan bidra til å samle slike tiltak, styrke samarbeidet mellom aktører og legge til rette for rekrutteringsarbeid og videreutvikling av joiken som levende kulturuttrykk.

6.2 Utdanning og opplæring

Joik er i dag en del av flere læreplaner, spesielt innen musikkfaget. Læreplanene legger vekt på å fremme forståelse og ferdigheter knyttet til samisk musikk og joik gjennom ulike trinn i grunnskolen. Det finnes noe veiledningsmateriell, men det er i liten grad tilgjengelige læremidler.

Noodt og Reidings rapport fra 2018 peker på at skolene har erfaring med at det er noe vanskelig å finne lærere som behersker og kan ha joikeundervisning. I flere områder er joik en tradisjon som i liten grad er videreført i nyere generasjoner. Når tradisjonslinjene er brutt, kan det være krevende å gjenoppta joik som undervisnings- og formidlingspraksis, særlig dersom det mangler både lokale ressurspersoner og læremateriell. Dette forsterker behovet for tilgjengelige utdanningsløp, læremidler og arenaer for overføring av joikkunnskap.

Sametinget har en tilskuddordning knyttet til tradisjonell kunnskap i grunnopplæringen, der det gis støtte til tiltak som vil bidra til økt bruk av samisk tradisjonell kunnskap i skoleverket og hvor kunnskapsoverføring kan skje fra eldre til yngre generasjoner med fokus på blant annet joik. Slike ordninger kan bidra til å styrke båndet mellom joik og opplæring, og gi rom for lokal forankring og tilpasset formidling.

Det finnes i dag enkelte høyere utdanningstilbud med fokus på joik:

- Nord Universitet tilbyr emnet «*Med joik som utgangspunkt*» (30 studiepoeng), som gir innføring i joikens kulturelle og musikalske betydning, med relevans for formidling i skole, barnehage og kulturformidlingsarbeid. Universitetet tilbyr også emnet «*Joik i kor*

og ensemble» (30 studiepoeng), som utforsker hvordan joik kan integreres i samspill og vokalbaserete uttrykk.

- NTNU lanserer våren 2025 et nytt emne «*Joik, samisk musikk, samspill*» (7,5 studiepoeng), som gir studenter mulighet til å fordype seg i samisk musikkarv i en praktisk og teoretisk sammenheng.
- Sámi Allaskuvla / Samisk høgskole har tidligere hatt et eget studium i *joik og fortellertradisjon*, men dette tilbys ikke per i dag. Joik inngår likevel som del av enkelte lærerutdanningsprogrammer, som barnehage- og grunnskolelærerutdanningene.

Det i dag ingen helhetlig utdanning i tradisjonell joik, med vekt på fremførelse, komponering og opplæring. Det er også mangel på oppdaterte læremidler og undervisningsopplegg med samisk forankring.

Behovet for nye arenaer for læring og rekruttering er derfor stort, både for å videreføre tradisjonen og for å støtte de som ønsker å revitalisere og lære joik i dag. Et institusjonelt hjem for joik kan spille en viktig rolle i å utvikle undervisningsmaterieell, tilby opplæring, og støtte miljøer som arbeider med overføring av joik mellom generasjoner.

6.3 Forskning og kunnskapsutvikling

I Noodt og Reidings rapport fra 2018 ble det pekt på at det fantes lite forskning på joik som musikktradisjon. Dette bildet er i noe grad i ferd med å endre seg. Prosjekter som DigiJoik ved UiT har bidratt til å belyse joikens plass i samiske samfunn, og reist spørsmål om tilgjengelighet, samtykke og eierskap.

Det er gjort flere master- og doktorgradsprosjekter om joik, og joik tematiseres i stadig flere faglige og kunstneriske sammenhenger.

Joik har også blitt trukket inn i helseforskning, der man har sett på joiken innvirkning på helse. Enkelte studier har sett på hvordan joik kan skape trygghet og redusere uro hos eldre med demens, mens andre har pekt på hvordan joik bidrar til identitetsstyrking og kulturell tilhørighet for både unge og eldre.

Det fortsatt behov for mer systematisk og samiskforankret kunnskapsutvikling om joik – både i forskning, arkiv og utdanning. Et institusjonelt hjem for joik kan bidra til å støtte slik kunnskapsproduksjon, og være en brobygger mellom forskere, joikere og lokalsamfunn.

6.4 Støtteordninger og virkemidler

Det finnes i dag noen støtteordninger som kan bidra til å styrke arbeidet med joik, men virkemiddelapparatet framstår fragmentert og lite tilpasset joikens særegne vilkår. Enkelte tiltak får støtte gjennom Sametingets tilskuddsordninger, særlig ordningen for tradisjonell kunnskap i grunnopplæringen, samt produksjons- og prosjektstøtte innen kulturfeltet. Også Kulturrådet, Fond for lyd og bilde og enkelte fylkeskommunale ordninger kan være relevante.

I Noodt & Reidings rapport fra 2018 om etableringen av et institusjonelt hjem for joik, ble det påpekt at joik falt ofte utenfor de etablerte sjangrene eller kategoriene som støtteordningene er rettet mot, noe som gjorde det vanskelig å få finansiering til relevante prosjekter.

Eksisterende støtteordninger er i stor grad prosjektbaserte og kortsiktige, og gir lite rom for langsiktig arbeid. Aktører som jobber med dokumentasjon, formidling og overføring av tradisjonell joikkunnskap har ofte behov for støtte til tiltak som strekker seg over tid og som ikke nødvendigvis har målbare resultater på kort sikt.

For frivillige og ideelle aktører kan det være krevende å søke, rapportere og forvalte midler, særlig der det stilles krav til omfattende administrasjon og rapportering. Dette gjelder særlig små organisasjoner uten fast ansatte eller profesjonell forvaltning.

Et institusjonelt hjem for joik kan bidra til å styrke virkemiddelapparatet på flere måter. Det kan fungere som kompetansemiljø og rådgiver for aktører som søker støtte, som tilrettelegger for søknadsprosesser og som samarbeidspartner i prosjekter. Det kan også være aktuelt å utvikle egne støtteordninger knyttet til joik, for eksempel for dokumentasjon, læremiddelutvikling, rekruttering og produksjon, og la et framtidig institusjonelt hjem forvalte disse i tråd med samiske prioriteringer og behov.

7. Et institusjonelt hjem for joik

Til tross for at begrepet «institusjonelt hjem for joik» har vært brukt siden 2017, er det fortsatt behov for en tydeligere beskrivelse av hva det innebærer – og hvordan det skiller seg fra andre eksisterende institusjoner og initiativer på joikefeltet.

Et institusjonelt hjem for joik skal ikke være en erstatning for dagens aktører, men et virkemiddel for å styrke, samordne og videreutvikle arbeidet med joik som levende kulturarv på samiske premisser.

Et slikt hjem kan forstås både fysisk og funksjonelt: en konkret institusjon eller base med ansvar og ressurser, eller som en struktur som bygger nettverk og understøtter arbeidet i lokalsamfunn, frivillige organisasjoner og utdanningsmiljøer.

Et institusjonelt hjem for joik skiller seg fra eksisterende aktører ved å ha joik som sitt hovedansvar. Der eksisterende institusjoner gjerne har joik som ett av flere ansvarsområder vil et institusjonelt hjem for joik være spesialisert på joik. Det skal fylle tomrommet mellom arkivene, skolene, kulturformidlingen og de frivillige miljøene, og være en ressurs både for fagmiljø, utøvere, lærere, politikere og publikum.

I dette kapittelet skisseres hvilke funksjoner et slikt institusjonelt hjem bør ha, hvordan det kan organiseres og hvilke virkemidler og samarbeid som kan styrke joikens plass i

samfunnet. Kapittelet bygger på både tidligere anbefalinger fra Noodt og Reidings rapport og utviklingen i feltet siden 2018.

7.1 Formål og overordnede hensyn

Etableringen av et institusjonelt hjem for joik har vært en vedtatt politisk ambisjon siden 2017, men er fortsatt ikke realisert. For å komme videre i prosessen er det behov for å tydeliggjøre hva et slikt institusjonelt hjem skal være, og hvilke hensyn som bør ligge til grunn for videre utvikling.

Sametinget skal nedsette utvalg som skal arbeide videre med etableringen, og det er denne gruppa som vil få ansvar for å ta veivalg og legge føringer for det institusjonelle hjemmet for joik.

Et institusjonelt hjem for joik må utvikles i tråd med behovene i feltet, og forankres i samiske samfunn og miljøer. Det bør sees som et virkemiddel for å styrke joikens plass i samfunnet. Ikke bare som uttrykk for tradisjon og som en del av kulturarven, men også som del av framtidig samisk kultur og identitet.

Det er behov for et tydelig mandat, og avklaring av hvilke funksjoner det institusjonelle hjemmet skal ha. Det videre arbeidet bør bygge på noen overordnede hensyn:

- Samisk eierskap og styring
Et institusjonelt hjem må utvikles og forvaltes på samiske premisser. Samiske aktører, miljøer og utøvere må ha en aktiv rolle i både etablering og drift, og institusjonen bør sikre samisk styringsstruktur.
- Mangfold og representativitet
Joik er mangfoldig og lever i ulike former i ulike deler av Sápmi. Et framtidig institusjonelt hjem må favne dette mangfoldet og unngå å standardisere eller homogenisere joiketradisjoner.
- Langsiktighet og forutsigbarhet
Erfaringer fra joikefeltet viser at prosjektmidler og kortsiktige tiltak ofte er utilstrekkelige. En bærekraftig institusjon må ha stabile rammer for finansiering, kompetanse og oppbygging over tid.
- Samarbeid og arbeidsdeling
Det institusjonelle hjemmet bør ikke erstatte eksisterende aktører, men bidra til samordning, samarbeid og støtte. Et tett samarbeid med arkivinstitusjoner, utdanningsmiljøer, festivaler og frivillige aktører vil være nødvendig.

Disse hensynene bør ligge til grunn for den det videre arbeidet som skal gjøres av arbeidsgruppen. Neste delkapittel skisserer hvilke konkrete funksjoner og oppgaver som et

institusjonelt hjem bør vurderes å ivareta, basert på behovene som er dokumentert i denne rapporten.

7.2 Forslag til funksjoner og oppgaver

Selv om det i dag finnes flere institusjoner og miljøer som arbeider med joik, er det ingen som har et helhetlig og samiskstyrt ansvar for feltet. Arkivinstitusjoner som UiT, NRK og Samisk arkiv har viktige samlinger, men det mangler samordning, tilbakeføring og strategier for dokumentasjon på samiske premisser. Utdanningsinstitusjonene tilbyr enkelte emner og prosjekter, men det finnes ikke et helhetlig utdanningsløp i tradisjonell joik, og tilgangen på læremidler og lærerkrefter er begrenset. Mange frivillige aktører og joikere etterspør støtte, ressurser og koordinering, særlig for tiltak som ikke fanges opp av eksisterende virkemidler.

Et institusjonelt hjem for joik bør ikke duplisere arbeidet til eksisterende aktører. Den skal tette hullene, styrke innsatsen og sikre langsiktig struktur og støtte for joik som levende kulturarv.

Nedenfor løftes frem noen hovedområder som det kan være aktuelt at institusjonen har ansvar for, eller bidra til å utvikle og koordinere i samarbeid med andre. Disse er ment som grunnlag for videre drøfting og vurdering.

a) Dokumentasjon og tilgjengeliggjøring

Et sentralt formål for et institusjonelt hjem for joik bør være å styrke samisk kontroll over dokumentasjon og forvaltning av joik. Store deler av materialet som i dag finnes i offentlige og akademiske arkiver er innsamlet i en annen tid og uten at samiske aktører har hatt innflytelse over hvordan materialet skal brukes, formidles eller oppbevares.

Denne historiske konteksten reiser prinsipielle spørsmål om eierskap, rettigheter og kulturell selvbestemmelse. Tradisjonell joik kan ikke betraktes som nøytralt dokumentasjonsmateriale. Joiken er levende kultur med tilhørighet, mening og verdi i samiske samfunn. Eldre arkivmateriale må derfor forvaltes med respekt for samiske rettighetsprinsipper, og med samisk innflytelse over tilgang, bruksbetingelser og eventuell tilbakeføring.

Det finnes i dag ingen fullstendig offentlig oversikt over joikutgivelser, særlig ikke i digitale formater. En av oppgavene for et institusjonelt hjem for joik bør være å utvikle og vedlikeholde en oppdatert og tilgjengelig oversikt over joik som publiseres i ulike former. Dette vil styrke dokumentasjonen av samtidsjoik, synliggjøre utviklingstrekk i feltet og danne et viktig grunnlag for forskning, formidling og strategisk utvikling.

Et institusjonelt hjem for joik bør bidra til å utvikle etiske og faglige retningslinjer for dokumentasjon og tilgjengeliggjøring, i tråd med urfolks rettigheter og internasjonale prinsipper for vern av immateriell kulturarv. Dette inkluderer å:

- samarbeide med arkivinstitusjoner for å sikre at forvaltningen av joikemateriale er forankret i det samiske samfunnet
- videreutvikle retningslinjer for samtykke, tilgang og bruk av joikemateriale, basert på samiske perspektiver på eierskap og forvaltning.
- initiere og støtte dokumentasjonsprosjekter i samarbeid med joikere, lokalsamfunn og joikemiljøer.
- arbeide for digitalisering og tilbakeføring av eldre materiale til de miljøene og samfunnene det kommer fra.

b) Kompetanse, kunnskap og koordinering

Det er behov for en mer helhetlig og systematisk tilnærming til kunnskap om joik. Dette omfatter både faglig, kunstnerisk og tradisjonsforankret kunnskap, og forutsetter samarbeid mellom utdanningsmiljøer, forskere, tradisjonsbærere og utøvere.

Et institusjonelt hjem for joik bør fungere som en samlende og koordinerende aktør for kunnskapsutvikling på feltet. Det kan bidra til å utvikle og tilgjengeliggjøre kunnskap, legge til rette for faglig samarbeid og styrke forbindelsen mellom akademia, utøvere og lokalsamfunn.

Tiltak kan være å:

- Bidra til utvikling av utdanningstilbud og læringsressurser i joik på ulike nivåer.
- Legge til rette for samarbeid mellom tradisjonsbærere, forskere og utøvere.
- Koordinere og styrke fagmiljøer på tvers av institusjoner, og samle kunnskap og erfaring fra ulike deler av Sápmi.
- Bygge opp og vedlikeholde et kunnskapssenter med oversikt over forskning, litteratur, lyd- og bildearkiv, joikere og formidlingsarbeid.

c) Rekruttering og opplæring

Det er behov for styrket innsats for rekruttering og overføring av joikkunnskap til nye generasjoner. Mange steder mangler det strukturer og ressurser for å lære joik, særlig i områder der tradisjonen har stått svakt. Et institusjonelt hjem for joik kan ha en sentral rolle som pådriver og tilrettelegger.

Et viktig grep vil være å gjøre arkivmateriale kjent og tilgjengelig i de lokalsamfunnene der joikene har sitt opphav. Når joikemateriale tas i bruk i undervisning og formidling, kan det gi grunnlag for gjenoppliving av lokale tradisjoner, og bidra til at kunnskapen føres videre til nye generasjoner. Et institusjonelt hjem kan ha ansvar for å identifisere, samle og tilgjengeliggjøre materiale, og legge til rette for praktisk bruk i opplæringssammenheng.

- Kartlegge behov og eksisterende tilbud, og identifisere områder der det mangler opplærings- og rekrutteringstiltak.

- Stimulere til utvikling av lokale og regionale joikearenaer i samarbeid med joikere, språksentre, skoler, kulturskoler og frivillige miljøer.
- Utvikle og dele veiledningsmateriell og fagressurser som kan brukes i barnehage, skole, kulturskole og fritidstilbud.
- Støtte aktører som ønsker å gjennomføre joikekurs, mentorordninger, joikeleirer og andre tiltak gjennom rådgivning, samarbeid eller søknadsstøtte.
- Bidra til at joik får en naturlig plass i eksisterende utdanningsløp – som del av lærerstudier, samisk barnehage- og grunnskoleopplæring

d) Rettighetsarbeid og normutvikling

Tradisjonell joik reiser særegne spørsmål om rettigheter, eierskap og bruk. Samisk forståelse av joik som relasjonell og kollektiv eiendom skiller seg fra norsk og internasjonal opphavsrett. Samtidig har økt synlighet, digital distribusjon og kunstnerisk nytolkning skapt behov for normutvikling og tydeligere rammer for bruk og formidling.

Et institusjonelt hjem for joik bør ta en aktiv rolle i å synliggjøre og utvikle samiske rettighetsforståelser, og bidra til normdanning og bevisstgjøring. Tiltak kan være:

- Utrede og formidle samiske perspektiver på eierskap, rettigheter og forvaltning av joik, i samarbeid med joikere og fagmiljø.
- Utvikle etiske retningslinjer for bruk, formidling og tilgjengeliggjøring av joik, særlig personjoik og eldre opptak.
- Bidra til rådgivning og støtte ved spørsmål om rettigheter og konflikter, f.eks. ved utgivelser, formidling eller kommersiell bruk.
- Delta i arbeidet med å sikre vern av joik som kollektivt immateriell kulturarv, og styrke samisk innflytelse på forvaltning og lovgivning.

e) Synliggjøring og koordinering,

Synliggjøring av joik i samfunnet bør være en kjerneoppgave for et institusjonelt hjem for joik. Når joik er synlig i offentligheten styrker det både anerkjennelse og bidrar til bevaring og revitalisering. Synlighet er en forutsetning for at joik skal være en levende del av samisk samfunn

Det er også behov for en samordning mellom ulike miljøer og aktører. Et institusjonelt hjem for joik bør bidra til at joik formidles bredt, anerkjennes som kunstform og kunnskapsbærer, og synliggjøres som del av samisk fellesskap og selvforståelse.

Tiltak kan være å:

- Være et kontaktpunkt for spørsmål om joik og formidle kontakt mellom utøvere, organisasjoner og arrangører.

- Fremme samarbeid og samordning mellom joikemiljøer, festivaler, utdanningsinstitusjoner, arkiv og medier.
- Arbeide for større synlighet for joik i offentligheten gjennom medier, arrangementer, sosiale plattformer og institusjoner.
- Bidra til å løfte fram joik som en naturlig del av både samiske, regionale og nasjonale markeringer og kulturtiltak.

f) Støtte og finansiering

Langsiktig arbeid med dokumentasjon, opplæring og utvikling av joik forutsetter forutsigbare ressurser. I dag er mange tiltak avhengig av prosjektmidler, og det finnes få virkemidler som er tilpasset joikens særpreg og behov. Et institusjonelt hjem for joik bør bidra til å styrke det samlede virkemiddelapparatet og fungere som støtte for aktører i feltet.

Tiltak kan være å:

- Være et hjem for langsiktig kompetansebygging, prosjektutvikling og faglig støtte.
- Tilby rådgivning og søknadsstøtte til joikeaktører som ønsker å utvikle prosjekter, kurs eller formidlingsarbeid.
- Samarbeide med Sametinget og andre myndigheter om utvikling av egne støtteordninger for dokumentasjon, produksjon, opplæring og revitalisering.
- Vurdere muligheten for at det institusjonelle hjemmet kan forvalte egne midler eller programmer, med forankring i samiske prioriteringer.

7.3 Alternative modeller og veivalg

Et sentralt spørsmål for videre arbeid er hvordan det institusjonelle hjemmet for joik skal organiseres. Det finnes ulike mulige modeller, og valget avhenger blant annet av hvilke oppgaver institusjonen skal ha, hvilke ressurser som er tilgjengelige, og hvordan man ønsker å sikre samisk eierskap, legitimitet og langsiktighet. Noodt og Reidings rapport fra 2018 inneholder forslag til ulike måter man kan organisere et institusjonelt hjem for joik.

Nedenfor skisseres noen mulige modeller og tilhørende veivalg som det anbefales at arbeidsgruppa vurderer videre:

Modell 1: Egen samisk institusjon

Det etableres en ny samisk institusjon med ansvar for kjerneoppgavene knyttet til dokumentasjon, opplæring, rettighetsarbeid og koordinering. Institusjonen kan ha fast ansatte, prosjektstillinger og samarbeidsavtaler med andre miljøer.

Fordeler:

- Klart mandat og tydelig samisk eierskap.
- Mulighet for helhetlig og langsiktig satsing.

- Kan utvikles trinnvis, med rom for fleksibilitet og vekst.

Utfordringer:

- Krever betydelig oppstartskapital
- Må finne riktig balanse mellom drift, prosjekt og samarbeid.

Modell 2: Senterfunksjon under eksisterende institusjon

Et institusjonelt hjem etableres som et senter eller avdeling under en eksisterende samisk institusjon – f.eks. Samisk høyskole.

Fordeler:

- Kan raskt komme i gang.
- Drar nytte av eksisterende infrastruktur, kompetanse og nettverk.
- Krever mindre administrativ oppbygging i starten.

Utfordringer:

- Mindre autonomi og synlighet.
- Kan bli en av mange satsinger – risiko for lav prioritering over tid.
- Krever tydelige avtaler og mandat.

Modell 3: Nettverksmodell

Det etableres en samisk styrt koordineringsenhet eller program som fordeler midler, initierer prosjekter og samordner innsatsen mellom eksisterende aktører. Oppgaver løses i nettverk, i samarbeid med joikeorganisasjoner, utdanning, arkiv, festivaler osv.

Fordeler:

- Bygger på eksisterende strukturer og styrker samarbeid.
- Fleksibel modell som kan tilpasses ulike behov.
- Lavere oppstartskostnad.

Utfordringer:

- Mindre samlet kraft og identitet.
- Avhengig av høy grad av koordinering og tillit.
- Utydelig eierskap og ansvar kan skape utfordringer på sikt.

7.4 Videre prosess

Etableringen av et institusjonelt hjem for joik krever tydelige rammer og forankring. Som denne rapporten har vist, finnes det i dag et mangfold av aktører og tiltak på joikefeltet. Men innsatsen er fragmentert, ressursene er spredt, og det mangler en overordnet struktur som kan ivareta behovene for koordinering, kompetanse og kontinuitet.

Med Sametingets vedtak om å nedsette en arbeidsgruppe og sette av midler til digitalisering og tilgjengeliggjøring av joikearkiv, ligger det nå til rette for å ta et nytt steg i prosessen. Arbeidsgruppa får et viktig ansvar i å konkretisere veien videre, og bør bygge videre på det kunnskapsgrunnlaget som nå foreligger.

I det videre arbeidet bør arbeidsgruppa vurdere blant annet følgende:

- Organisasjonsform: Hva gir best grunnlag for samisk eierskap, fleksibilitet og bærekraft?
- Trinnvis utvikling: Kan en kombinasjon være aktuell – f.eks. begynne som senter under eksisterende institusjon og utvikle seg til egen institusjon?
- Lokalisering og tilgjengelighet: Hvor skal institusjonen ha base, og hvordan kan den nå ut til hele Sápmi?
- Relasjon til andre aktører: Hvordan kan samarbeidet med arkiv, utdanning, festivaler og frivillige organisasjoner formaliseres?
- Finansieringsmodell: Hva kreves av fast finansiering, og hvilke deler kan utvikles gjennom prosjekter og partnerskap?